

Liberals, carlins, malcontents.

Revolució i reacció

a Euskadi i a Catalunya

Mikel URQUIJO GOITIA: **Liberales y carlistas. Revolución y fueros vascos en el preludio de la última guerra carlista.** *Argitarapen Zerbitzua Euskal Herriko Unibersitatea, Leioa, 1994, 381 pp.*

Aquest llibre conté la tesi doctoral presentada pel seu autor l'any 1993 al Departament d'Història Contemporània de la Universitat del País Basc, on actualment és professor. La investigació es concentra en l'anàlisi de la dinàmica política de Biscaia, Àlaba i Guipúscoa des de la Revolució del 1868 fins a l'esclat de la segona guerra carlina (per a nosaltres tercera). Es pregunta per les causes que van fer inevitable el conflicte; i, entre aquestes, dedica una atenció de primer ordre al paper dels Furs i les institucions forals, la reivindicació dels quals esdevingué patrimoni de totes les forces polítiques. El llibre conté quatre capítols que tracten, consecutivament, el desenvolupament dels esdeveniments amb relació al canvi o, més aviat, en el cas del País Basc, la manca de canvi polític; el significat dels furs i les institucions forals; el caràcter de les diferents forces polítiques, i la dinàmica de les eleccions a Corts durant l'etapa. A l'apartat bibliogràfic, l'autor es manifesta ampli coneixedor de les obres de caràcter local sobre el període. D'altra banda, cal destacar el gran nombre d'arxius i biblioteques consultats en el qual el mateix autor qualifica de difícil recerca de la documentació.

Des de la celebració del centenari de la Revolució de 1868 han estat poques les obres entorn de la temàtica del Sexenni Revolucionari que han ultrapassat el caràcter monogràfic o local. En els darrers anys, tanmateix, a nivell de l'Estat, han aparegut algunes obres ambicioses sobre diferents aspectes relacionats amb l'eta-

pa, com ara les de Costas Comesaña, Sánchez Marroyo, Serrano García, Piqueras Arenas, Espigado Tocino, o la que tractem en aquesta ressenya. Com en el cas de la d'Urquijo, la majoria són fruit de tesis de doctorat. No obstant això, totes elles s'han centrat en problemàtiques força diferents, cosa que ha limitat l'aparició d'innovacions interpretatives globals prou transcendents sobre el període. De tota manera, es tracta d'un resultat lògic, si tenim en compte les distintes realitats dels territoris de l'Estat.

La certesa d'aquest darrer extrem esdevé plenament reforçada a tot coneixedor del Sexenni familiaritzat amb una altra realitat que no sigui la del País Basc, i que s'enfronti amb la investigació que presentem aquí. Així, qualsevol interessat en el Sexenni a Catalunya, sens dubte, estarà avesat a tractar qüestions clau de l'etapa com ara el rebuig a les quintes i als consums, o les reivindicacions de descentralització política per a les institucions provincials, fet que provocà nombrosos conflictes. En canvi, en el cas del País Basc, tant les quintes, com els consums i les diputacions provincials (aquestes excepte a Guipúscoa, on se'n nomenà una durant la interinstitució), no van ser mai vigents abans de la Restauració monàrquica del 1875. Hem detectat, d'aquesta manera, alguns dels motius del peculiar ritme dels esdeveniments en aquest territori del nord de l'Estat. Aquests constitueixen, al seu torn, raons que poden explicar-nos la limitadíssima penetració que hi tingueren les tendències polítiques de caràcter liberal i, encara menys, radical. A tall d'exemple, a Àlaba i Biscaia, després de l'esclat de la Revolució de 1868, van ser les mateixes diputacions forals les que es constituïren en Juntas. D'altra banda, el predo-

mini carlí a les convocatòries electorals, fins a l'inici de la guerra carlina, va ser anihilador. I això amb participacions a les eleccions prou elevades amb relació a la resta de l'Estat, inclosa Catalunya, encara que la manipulació i el frau no hi fossin absents. Com assenyala Urquijo, si a la resta d'Espanya, durant l'etapa, la lluita s'esdevingué entre republicans i liberals, al País Basc tingué lloc entre liberals i carlins.

De tota manera, en l'experiència basca, sí que trobem alguns elements comuns amb el cas català. El més transcendent, malgrat que des de bases ideològiques força diferents, va ser l'ampli rebuig al caràcter centralista de l'Estat, tot i que no es pot menystenir la rellevant presència carlina a Catalunya. Les diputacions basques es mostraren partidàries de la reintegració foral plena, és a dir, de la preservació de la seva capacitat de controlar el govern provincial, i de l'anulació de tots els contrafurs sorgits després de 1839, cosa que les enfrontà a les autoritats liberals. Per aquest motiu, rebutjaren la Constitució de 1869 i les lleis municipals i provincials de 1870, com també ho van fer amb claredat els republicans, majoritaris a Catalunya. El mateix autor de l'obra assenyala elements coincidents entre les causes de les sublevacions cantonals a diferents territoris de l'Estat i la nova guerra carlina, que també s'esdevingué a Catalunya.

Aquests arguments reforcen les darreres interpretacions més innovadores entorn del règim liberal espanyol, que ens parlen del fracàs del darrer a l'hora de consensuar un model d'Estat liberal força centralitzat, però molt ineficaç. El fet comportà, a la llarga, una integració molt precària dels diversos grups socials dels diferents territoris, incloses les clas-

ses dominants i, en darrer terme, acabaria explicant el sorgiment dels nacionalismes perifèrics de començaments d'aquest segle. Si bé retrauríem a l'obra el caràcter potser una mica massa descriptiu d'alguns dels seus passatges, sobretot pel que fa a les qüestions electorals; constitueix una aportació ineludible en la difícil tasca de construir una interpretació global del Sexenni i, encara més, del caràcter del règim liberal espanyol que s'establí al llarg del darrer segle.

Marició Janué i Miret

Ángel GARCÍA-SANZ MARCO-TEGUI: **Intransigencia, exaltación y populismo.** *Txertoa, Sant Sebastià, 1994.*

Els estudis sobre el carlisme que assolixen el desitjable rigor científic s'han centrat, fins fa ben poc, en els avatars d'aquest moviment polític corresponents al segle XIX. Les obres de Pan-Montojo, Garmendia, Extramiana, Olcina, etc., han aclarit no tan sols les activitats bèl·liques que aquest corrent va portar a terme el segle passat, sinó també la seva praxi política i ideològica. El panorama de la historiografia sobre el carlisme referent al nostre segle és ben diferent. La gran quantitat d'obres que s'han escrit sobre ell s'han orientat, fins a dates recents, cap al període i les problemàtiques emmarcades per la Segona República i la guerra civil donant prioritat d'una manera totalment dese-

quilibrada als aspectes paramilitars en detriment de la resta. A l'alçada de 1994, aquesta situació es veu agreujada pel fet que les memòries que en quantitat ingent han escrit els protagonistes de la insurrecció antirepublicana de 1936 (Del Burgo, Nagore, Arrarás, Lizarza, Aznar, Iribarren, etc.) continuen esquivant, mitjançant el discurs apologetic d'aquesta, qualsevol mena d'anàlisi mínimament rigorosa i versemblant.

Així doncs, cal saludar l'aparició d'obres com la que comentem, que s'acosta a la història d'aquest corrent polític en períodes fora dels habitualment tractats i amb un objecte d'estudi no comú, el de la premsa criptocarlista. El professor de la Universitat Pública de Navarra Ángel García-Sanz, mitjançant el llibre titulat *Intransigencia, exaltación y populismo*, afegeix una tessela més al seu ja força complet mosaic historiogràfic sobre la Navarra de la Restauració. Els títols que van precedir el que ara ens ocupa, *Navarra, conflictividad social a comienzos del siglo XX*, i sobretot *Las elecciones municipales de Pamplona en la Restauración* i el de *Caciques y políticos forales. Las elecciones a la Diputación de Navarra 1877-1923*, queden notòriament enriquits amb l'estudi dels òrgans de premsa que sectors del carlisme van posar en marxa els anys 1913-1915.

L'atractiu de *Intransigencia, exaltación y populismo* rau en el rescat, la sortida a la llum i la detallada anàlisi de tres setmanaris (*Akelarre*, *Joshe Miguel* i *El Duende*) fins ara pràcticament desconeguts. A través d'aquests es pot veure la cara càustica d'un carlisme que, a la mateixa Navarra, veia com es desenvolupaven noves forces polítiques com el Nacionalisme Basc, el Republicanisme o el mateix Socialisme. L'especial interès de la premsa dretana navarresa, que s'ha mantingut fins als nostres dies, a classificar amb l'etiqueta d'«independent» la seva acusada militància política és un tret que va caracteritzar els esmentats setmanaris però que el professor García-Sanz ha desvetllat per deixar-lo circumscribit a la seva ade-

uada realitat. El carlisme es va servir d'ells per complementar, mitjançant la seva línia inactiva i agressiva, els seus portaveus diaris, *La Tradición Navarra* i *El Pensamiento Navarro*. El comentari irònic, atribuït a Pío Baroja, referent a aquest darrer òrgan de premsa: «*Pensamiento... y navarro? Imposible!*» sembla que refloraix a través dels trets «*intolerantes, fanáticos, opuestos a los valores democráticos*» apuntats per A. García-Sanz per a aquests setmanaris carlistes estudiats per ell.

Encara que, tret del sector polític que, anònimament, els apadrinava, cap altre no va quedar al marge de la «*intransigencia, lenguaje grosero e insultante*» de *Joshe Miguel*, *Akelarre* i *El Duende*, el més denostat va ser, sens dubte, l'emergent nacionalisme basc. En una curiosa paradoxa, que es perllonga fins als nostres dies, destaca la contradicció entre la menysvaloració que es fa del corrent nacionalista basc a Navarra i l'agressivitat per part de la premsa dretana envers aquest. El carlisme, juntament a altres sectors de la dreta conservadora, tal com les publicacions analitzades per García-Sanz posen de relleu, no ha estat aliè en aquesta dinàmica, però amb el matis que en el seu si es van donar diferents sensibilitats envers «el fet basc» i entorn de la tàctica a desenvolupar enfront dels paràmetres polítics i culturals popularitzats pels nacionalistes. Mentre setmanaris com *Akelarre* o *El Duende*, es van limitar a atacar sense concessions basquistes els seguidors del PNV, *Joshe Miguel* va adoptar una línia basquista que en alguns dels seus autors, vista la seva posterior evolució, era sincera, però molt per darrera de la dinàmica cultural d'aquest signe que alimentava les publicacions nacionalistes.

En definitiva, creiem que, llevat de molt rares excepcions, l'actitud receptiva del carlisme envers el fet basc va venir determinada per la puixança d'aquest en el terreny polític i cultural, però sense passar més enllà dels reduïts gestos simbòlics o d'un tarannà de relativa comprensió. A la tradicional impermeabilitat a tot fet ideològic o reivindicatiu

que qüestionés la uniforme espanyolitat, en els períodes d'auge nacionalista basc es va respondre, des de sectors del tradicionalisme, amb un basquisme postís que pretenia desbordar el nacionalisme en els espais cultural i lingüístic. Aquesta manera de procedir sempre va quedar ofegada i reduïda en la dominant empremta espanyolista que el carlisme ha mantingut fins a la seva extinció com a corrent polític significatiu. Ni els seus timorats gestos basquistes ni els seus estirabots filològics que pretenien trobar pegues en qualsevol cosa, des del «casticisme» als invents renovadors que en matèria lexical intentaven treure endavant diversos intel·lectuals majoritàriament vinculats al PNV, no van tenir ni la més mínima audiència ni incidència en els cercles euskalduns ni en el mateix partit carlista.

Una cosa semblant succeeix amb la disposició d'analitzar i tractar les qüestions socials. Els intents del carlisme de donar resposta a la problemàtica situació de la classe obrera, van venir motivats més com a reacció al creixent emmarcament del proletariat de Pamplona a les files d'organitzacions socialistes que com a una decidida voluntat de vertebrar la resposta i l'organització obrera de forma autònoma i mitjançant un programa de reivindicacions classista. Com Ángel García Sanz posa certament de manifest, la retòrica anticapitalista i populista no va passar d'un discurs demagògic incapaç de qüestionar i trencar amb les concepcions bàsiques tradicionalistes del carlisme.

L'escassa durada de *Joshe Miguel*, *Akelarre* i *El Duende* i d'altres intents posteriors, posats en circulació en les etapes preliminars de la II República, sembla indicar que, al cap i a la fi, el tradicionalisme i l'espanyolisme, quintes essències del carlisme, sempre acabaven imposant-se davant les dinàmiques relativament dissidents i/o innovadores. Quan en el tardo-franquisme publicacions vinculades a aquest corrent intenten posar al dia la ideologia carlista, adquirent una permanència i un eco important, serà per acompanyar

el carlisme en la seva evolució i desintegració final com a moviment de masses. La qüestió és saber per què es va donar un fenomen de tan llarga durada en determinats enclavaments com el navarrès i no en d'altres on, en els seus orígens, havia arrelat amb anàloga força. D'altres estudis detallats, prolixos i meticulosos com el d'Ángel García Sanz per al període de 1913-1915 ajudarien a resoldre aquesta incògnita.

(Traducció: Lourdes Bigorra)

Iosu Chueca

Pere ANGUERA: **Els malcontents del corregiment de Tarragona**, Dalmau (*Episodis de la Història*, núm. 297), Barcelona, 1993.

Cal donar la benvinguda a aquest treball de Pere Anguera sobre els *Malcontents del corregiment de Tarragona*, sobretot si tenim en compte que, des de les importants aportacions de Jaume Torras (*La guerra de los Agraviados*, Barcelona, 1967) fa quasi trenta anys, pocs i molt locals han estat els estudis que des de llavors s'han fet sobre aquest aspecte de la història de la Catalunya del segle XIX, dins la dinàmica de revolució i contrarevolució de la primera meitat del segle XIX. La guerra dels Malcontents permet apropar-nos als aspectes més materials de la contrarevolució, tradicionalment coberts pels mantells ideològics de diferents signe. Anguera situa correctament la revolta dels Malcontents en el context internacional (sobretot la situació política de Portugal) i estatal, en què assenyala tres

factors a considerar: la continuació del conflictes del trienni liberal, la crisi econòmica que provocà un fort malestar al camp i a la ciutat, i l'acció conspirativa dels sectors ultres del règim i dels oficials il·limitats (reialistes del trienni desmobilitzats). Les primeres guspires saltaren als anys 1825 i 1826, però la revolta no prengué embranzida fins l'estiu de 1827 amb la generalització de partides arreu de Catalunya. La revolta s'apaivagà amb una forta repressió sobre els seus caps dirigida pel comte d'Espanya amb el vistiplau de Ferran VII, i de la qual en fou un bon exemple l'execució de Rafi Vidal, cap de la Junta de Alforja. Un aspecte a destacar d'aquest treball és el seguiment que es fa de la Junta de Alforja (en realitat la Junta del corregiment de Tarragona), i que permet apropar-nos a l'estructura intermèdia de la contrarevolució tan poc estudiada fins ara, tot i la importància que va adquirir durant el trienni i la primera guerra carlina a Catalunya. Una Junta en la qual trobem els dirigents locals de la revolta: militars, clergues i hisendats, que intenten aixecar (sense aconseguir-ho) una estructura administrativa i militar paral·lela a la oficial, però que sempre es mourà en la penúria econòmica.

L'eix de treball d'Anguera és, però, l'estudi analític dels malcontents. Pel que fa a la quantificació, Anguera assenyala que els prop de 4.000 que donen les llistes servades a l'AHN estarien infravalorades, per la important ocultació que realitzaven les autoritats locals a l'hora de facilitar-les. L'autor encara aquestes dades amb les de veïns a cada municipi, però hi trobem a faltar una anàlisi geogràfica i general d'aquesta comparació que ajudaria a perfilar millor la seva incidència. Clar que, com Anguera mateix assenyala, el que caldria saber és quants hi van voluntàriament, quants forçats i quants enganyats.

Quant a la composició social, destaca la seva procedència força diversa: gent de zones empobrides (tant rurals com urbanes), membres dels cossos de voluntaris reialistes (encara que no tots), oficials il·limitats (importants quantitativament) i dirigents locals ultres. Com sintetit-

za Anguera (pàg. 85): «La revol·ta, iniciada des de les ciutats [...], s'estengué cap el món rural, a través d'emissaris que aixecaren els Voluntaris Reialistes dels pobles, tot i topant amb l'oposició de part dels membres del cos, als quals es sumaren sovint els sectors més pobres de la localitat, que eren treballadors industrials en atur o agrícoles colpits per la caiguda del preu de comercialització i d'altres situats al marge de la llei.»

No hi ha cap dubte, i així ho assenyala també Anguera, que la revolta dels Malcontents té molta relació amb el primer carlisme i, afegiríem nosaltres, amb el realisme del Trienni Liberal. Molts dels dirigents són els mateixos, la composició social és semblant i la base geogràfica sembla calcada. Reialistes, Malcontents i primers Carlins, són mots diferents per designar un mateix fenomen social: la contrarevolució i l'antirevolució a Catalunya i a Espanya durant la revolució liberal.

Ramon Arnabat

LLIBRES

PUIG, R.; GRAU J.M.; FELIP, J.: **La premsa i la història a la Conca de Barberà, 1889-1939**, Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, Monografies VI, Montblanc, 1995.

En l'àmbit de la recerca històrica s'estan produint, aquests darrers

lustres, progressos reals en el coneixement sempre difícil de l'evolució de les mentalitats i comportaments populars dels catalans, en els quals encara cal escorcollar molt per tal d'anar eludint els clixés del cofoi intel·lectual de cada dia. Una altra cosa és que, com és públic i notori, i molt lamentablement, la difusió d'aquesta història local i comarcal deixa molt a desitjar: encara a aquestes alçades no gaudim col·lectivament de cap iniciativa àgilment difusora i distribuïdora dels estudis locals i comarcals d'arreu dels Països de Llengua Catalana, i ni tan sols del Principat.

Ben segur que els treballs sobre periòdics locals han col·laborat decisivament en aquest avenç historiogràfic. La llista de poblacions la premsa de les quals ha estat objecte d'estudis detallats és ben llarga, des de Badalona o Girona a Vilanova i la Geltrú, passant per un reguitzell de viles i ciutats. Doncs bé: precisament en el marc d'aquest esforç de recuperació i estudi de la premsa comarcal, és on cal situar l'estudi que ara us comento. Treball inicialment redactat entre 1986 i 1987, pertany a la categoria de les tasques de base. Inventaria la premsa periòdica de la Conca de Barberà i en monografia la història. Destaca, en el treball, l'atenció atorgada a les publicacions periòdiques de la capital comarcal, Montblanc, i en especial al setmanari *La Conca de Barberà*, que sortí setmanalment, en primera època, entre 1903 i 1908 (255 números), i que va tenir una continuació menys reeixida en la *Gazeta de la Conca* (1911-1913, 106 números). Més tard, entre 1914 i 1918 van aparèixer 254 números d'una segona època de *La Conca de Barberà*, amb dos puntals principals: Joan Poblet Teixidó i Mossèn Pau Queralt.

La base de l'estudi és un inventari, amb una fitxa descriptiva, de totes les capçaleres aparegudes a la comarca al llarg de mig segle, concretament entre 1889 i el final de la darrera contesa civil (1939).

Partint de criteris tècnics, definits i ajustats, de descripció i presentació de periòdics, i sense entrar excessivament ni directament en el seu contingut (volguentament, l'estudi «no és de síntesi,

sinó d'anàlisi i catalogació dels periòdics apareguts en una comarca», p. 21), la primera part de la monografia consisteix en un estat de totes les publicacions de tipus periòdic, precedida d'uns apunts sobre la situació cultural i social de la població de Montblanc a les dècades anteriors a la Segona República. Els autors fan referència a l'estreta vinculació entre grups editors i empreses d'impressió. I aporten dades molt valuoses sobre les impremtes de la comarca i el seu component humà (Imprenta Monmanyans, Imprenta Requesens, Imprenta Mestres). De prou interès són les il·lustracions cedides per les famílies sobre diversos aspectes familiars i professionals d'aquestes dinasties editorials comarcals, i de diversos animadors intel·lectuals d'aquesta premsa.

Mentre que la primera part tenia per objecte la història de la premsa, la segona part està dedicada a la història de la premsa, ja que «una de les característiques de la premsa estudiada, en especial de les revistes de més durada i extensió en pàgines, és la inclusió d'articles d'història local i comarcal, amb voluntat de divulgació, intentant no perdre el rigor. Trobem l'ús de fonts documentals de primera mà, principalment les de caràcter parroquial, municipal i notarial, i també de la memòria oral i personal» (p. 132). Aquesta recopilació i reedició d'articles de caire històric és un dels grans encerts d'aquest estudi. Hi ha un precedent pròxim d'aquesta mena d'utilització historiogràfica del material de premsa, a les mateixes comarques tarragonines, en l'edició de Pere Anguera (1987) de treballs històrics de Mossèn Tomàs Capdevila i Miquel (1903-1936). D'altra banda treballs erudits de tipus bibliogràfic com el de M. A. Alió i R. Almuzara sobre la Conca (1983) i el primer volum de l'*Index Tarraconensis* de A. J. Soberanas (1984) ja havien donat notícia de l'existència dels articles reproduïts en aquest llibre. Una nota biogràfica dels principals autors aportada per cada publicista ens ajuda a situar la importància del material exhumat. Grau, Puig i Felip pensen que, entre aquests escriptors quasi oblidats, n'hi ha, com el prevere assassinat l'any 1936